

MAGDALENA MARZEC-JÓŹWICKA

Katolicki Uniwersytet Lubelski

ORCID: 0000-0002-1316-0498

magmar@kul.pl

Integracja nauk w pracy nad *Trenami* Jana Kochanowskiego. Propozycja metodyczna inspirowana naturalnymi prawami uczenia się

Streszczenie

W artykule pokazano taki sposób omawiania *Trenów* Jana Kochanowskiego, który opiera się na naturalnych prawach uczenia się opisanych przez Céline Alvarez. Stwarza on możliwości nowoczesnej edukacji polonistycznej, z jednej strony odnoszącej się do wiedzy o biologicznych podstawach uczenia się, tez neurodydaktyków czy praktyk Marii Montessori, z drugiej zaś wspierającej integrowanie treści przynależnych różnym dziedzinom nauki. Opisom możliwych działań oraz autorskim ustaleniom patronuje przede wszystkim osoba Henryka Kurczaba, rzeszowskiego badacza, który od lat niezmiennie zwracał uwagę na potrzebę tworzenia w umysłach uczniów całościowego, zintegrowanego obrazu świata.

Słowa kluczowe: integracja, *Treny* Kochanowskiego, naturalne prawa uczenia się, edukacja literacka, integracja nauk

O pojęciu integracji

Integracja jest pojęciem stosowanym w edukacji od wielu lat. Jak pisała Agata Kucharska-Babula, „integrowanie na lekcjach języka polskiego treści literackich z tekstami kultury, reprezentującymi różne sztuki, nie jest już postrzegane jako przejaw nowatorstwa dydaktycznego”¹. Ten sposób podejścia do uczenia języka polskiego jest powszechny. Trudno dziś przecież wyobrazić sobie omawianie lektur bez odniesień do historii, historii sztuki, muzyki, filozofii czy filmu. Nauczyciele stosują również takie rozwiązania metodyczne, które integrują dwa główne wymiary edukacji polonistycznej, tj. kształcenie literacko-kulturowe oraz kształce-

¹ A. Kucharska-Babula, „*Clair de Lune*” w muzycznej impresji Claude’a Debussy’ego i wierszu „*Melodia mgieł nocnych (Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym)*” Kazimierza Przerwy-Tetmajera. *Szkic o zespalaniu słowa z dźwiękiem na lekcjach języka polskiego*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2018, t. 27, s. 37.

nie językowe. Integracja treści stanowi też konieczny warunek realizacji podstawy programowej.

Znaczenie terminu integracja wywodzi się z prac angielskiego socjologa Basila Bernsteina². Na gruncie dydaktyki polskiej o tym sposobie kształcenia pisali m.in. Zofia Agnieszka Kłakówna³, Jadwiga Kowalikowa i Helena Synowiec⁴, Aniela Książek-Szczepanikowa⁵, Beata Udzik⁶, Halina Wiśniewska⁷, Stanisław Bortnowski⁸, Maria Nagajowa, Wiesława Wantuch oraz, oczywiście, Henryk Kurczab. W artykule krótko przypomniane zostaną ustalenia trojga ostatnich wymienionych badaczy ze względu na ich niewątpliwą przydatność. Nagajowa definiowała integrację dwojako: po pierwsze, jako tworzenie całości przedmiotu „język polski” z poszczególnych działów, czyli nauki o języku, ortografii, ćwiczeń w mówieniu i pisanii, lektury z elementami teorii i historii literatury, po drugie, budowanie w umyśle ucznia zwartej struktury wiedzy i umiejętności z poszczególnych, stopniowo wprowadzanych elementów wiedzy i umiejętności z różnych dziedzin. Badaczka wskazywała, że pojęcie integracji może być stosowane zamiennie z korelacją, rozumianą jako wiązanie treści języka polskiego z treściami innych przedmiotów⁹.

Wantuch z kolei wymieniała trzy rodzaje integracji: 1) integrację według materiału, czyli przedmiotów szkolnych albo treści w ich obrębie (rzadziej występuje program zintegrowany wokół określonych kategorii zagadnień, np. wspólnych idei, tematów, w którym zacierają się granice między treściami z różnych dyscyplin wiedzy¹⁰); 2) integrację wokół postaw, wartości, osiągnięć, którą wspomaga samokształcenie, twórcze rozwiązywanie problemów czy rozumienie tradycji i jej wpływu na współczesność oraz 3) integrację poprzez odpowiednio dobrane metody (np. dyskusja, praktyka pisarska, praca pod kierunkiem), łączące różne formy uczniowskiej aktywności¹¹.

² Zob. B. Bernstein, *Odtwarzanie kultury*, oprac. A. Piotrowski, Warszawa 1990.

³ Zob. Z.A. Kłakówna, *Kształcenie językowe jako rozwijanie kulturowej kompetencji [w:] Wiązanie kształcenia językowego z literacko-kulturowym w gimnazjach i liceach*, red. Z. Uryga, R. Jedliński, M. Sienko, Kraków 2007, s. 37–50.

⁴ Zob. J. Kowalikowa, H. Synowiec, *Wiązanie treści językowych z literacko-kulturowymi. Przesłanki i dylematy [w:] Wiązanie kształcenia językowego z literacko-kulturowym w gimnazjach i liceach*, red. Z. Uryga, R. Jedliński, M. Sienko, Kraków 2007, s. 10–19.

⁵ Zob. A. Książek-Szczepanikowa, *Od obrazka do wideoklipu. Integracja tekstowa w kształceniu literackim na poziomie podstawowym*, Kielce 1999.

⁶ Zob. B. Udzik, *Integracja wewnątrzprzedmiotowa w podstawie programowej oraz podręcznikach do szkoły ponadpodstawowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticum Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2021, nr 12, s. 60–73.

⁷ Zob. np. H. Wiśniewska, *Integracja w kształceniu polonistycznym. Humanistyczne ścieżki edukacyjne. Scenariusze, plany, konspekty, ćwiczenia, propozycje*, Lublin 2000.

⁸ Zob. np. S. Bortnowski, *Konteksty dzieła literackiego*, Warszawa 1991.

⁹ Zob. M. Nagajowa, *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1991.

¹⁰ Zob. M. Żyto, *Integracja treści kształcenia*, http://edukacjaialog.pl/archiwum/1998,96/luty,136/integracja_tresci_ksztalcenia,685.html [27.06.2023].

¹¹ Zob. W. Wantuch, *Aspekty integracji w nauczaniu języka polskiego*, Kraków 2005.

Kurczab poświęcił zagadnieniu integracji wiele lat pracy naukowej i dydaktycznej¹². Podkreślał wyjątkowość języka polskiego jako przedmiotu dającego nauczycielom wiele możliwości działań o charakterze integrującym, który, jak dodawał, zespała elementy językoznawstwa, nauki o literaturze, wybrane zagadnienia z teorii kultury, historii sztuki, filozofii i estetyki¹³. Dziś do wymienionych przez uczonego warto niewątpliwie dodać edukację medialną oraz elementy nauk społecznych (psychologii, pedagogiki). Treści programowe, jak trafnie konstatawał, nie powinny być omawiane w izolacji, jako przynależne poszczególnym działom języka polskiego, ale łącznie, ze wskazywaniem na ich związki merytoryczne i dydaktyczne. Istotne jest dostrzeganie korelacji zagadnień tworzących merytoryczny trzon języka polskiego jako przedmiotu szkolnego oraz przynależnych innym dziedzinom nauki i sztuki z nim korespondującym, czyli np. historii czy wiedzy o sztuce.

W pracy polonisty niezwykle istotna jest, jak podkreślał rzeszowski uczoney, i integracja wewnątrz-, i zewnątrzprzedmiotowa. Pierwsza odnosi się do zasad analizy i interpretacji tekstu literackiego, sprzyjających rozumieniu związków utworu literackiego z epoką, w której powstał, ukazujących potrzebę łączenia przeszłości i tradycji ze współczesnością, wskazujących na podobieństwa tematyczne, problemowe i formalne w zakresie lektury podstawowej i uzupełniającej. Druga zaś podkreśla potrzebę korelacji kształcenia literackiego i kulturalnego. Polega na zwróceniu uwagi na to, że literatura, jako jedna z form wypowiedzi artystycznej, współistnieje z malarstwem, rzeźbą, architekturą, muzyką, teatrem i filmem, i to zarówno pod względem tematów i motywów, jak i formalnego ukształtowania¹⁴. Pomiedzy literaturą a kulturą istnieją ściśle związki, a zadaniem polonisty jest je dostrzegać, pokazywać uczniom, inspirować ich do poszukiwania i opisywania. Zestawianie, porównywanie, poszukiwanie analogii w pracy z różnymi tekstami sprzyja, jak podkreślał Kurczab, rozwojowi myślenia, aktywności i samodzielności „w zdobywaniu wiedzy o wytworach myśli humanistycznej oraz służy tworzeniu całościowego obrazu świata kultury”¹⁵. Ukazywanie związków pomiędzy literaturą a innymi sztukami pozwala ukazać szczególną jej rangę jako sztuki podstawowej ze względu na jej wszechstronny wymiar i społeczny charakter języka jako środka komunikacji.

¹² Warto zauważyć, że rzeszowski profesor już od 1972 roku wskazywał kierunki integracji języka polskiego z innymi przedmiotami. Swoje tezy zamieszczał w wielu publikacjach, wśród których warto wymienić np. *Zależności między materiałem literackim a nauką. O języku w szkole średniej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie” 1972, z. 7, s. 35–56; *Nauczanie integrujące języka polskiego w szkole ogólnokształcącej*, Rzeszów 1979; *Integracja kształcenia polonistycznego w praktyce dydaktycznej szkoły wyższej* [w:] *Dydaktyka literatury i języka polskiego w kształceniu nauczycieli. Studia*, red. Z. Uryga, Kraków 1991, s. 165–215; *Problemy integracji w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli języka polskiego* [w:] *Nauczanie języka polskiego w szkole średniej*, red. S. Frycie, Warszawa 1990, t. 2., s. 47–54.

¹³ Zob. np. H. Kurczab, *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego (Problemy teorii i praktyki)*, „Polonistyka” 1982, nr 1, s. 169–198.

¹⁴ Zob. H. Kurczab, *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej*, Rzeszów 2001.

¹⁵ H. Kurczab, *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego...*, s. 26.

Treny na lekcjach języka polskiego

Treny Jana Kochanowskiego, co warto podkreślić, są na lekcjach języka polskiego analizowane w sposób integrujący treści przynależne zarówno różnym działom języka polskiego jako przedmiotu, jak i różnym dyscyplinom. Na zajęciach wprowadza się informacje na temat genezy trenu jako gatunku literackiego, jego znaczenia w historii literatury, nawiązań do epicedium jako pieśni żałobnej o określonym schemacie retorycznym. Analizowana jest postać osoby mówiącej. Charakteryzowane są też cechy języka tych utworów. Często wymieniane są odniesienia (obrazy, pojęcia, miejsca, osoby) do mitologii greckiej i rzymskiej, Biblii, filozofii stoickiej, prądów myślowych odrodzenia. Pojawiają się nazwiska twórców trenów, np. Symonidesa z Keos, Pindara z Teb, Owidiusza, Horacego, Sebastiana Fabiana Klonowica, Daniela Naborowskiego, Kaspra Miaskowskiego, Stanisława Twardowskiego, Franciszka Dionizego Książnina, Juliusza Słowackiego, Władysława Broniewskiego, Anny Kamieńskiej, nawet Tadeusza Różewicza, co wskazuje na niezwykle popularność gatunku. Wysuwane są wnioski o kryzysie światopoglądowym Kochanowskiego, jego rozterkach eschatologicznych, buncie przeciw Bogu, wreszcie pogodzeniu się z losem poprzez zrozumienie człowieczej doli. Obecna jest refleksja na temat związku *Trenów* z epoką w zakresie postrzegania śmierci przez ludzi renesansu jako siły nieliczącej się z prawami natury, nieoszczędzającej nikogo, nawet tych, przed którymi było jeszcze długie życie, zaburzającej, a wręcz łamiącej porządek świata. Wydaje się, że można ją przezwyciężyć jedynie za pomocą sztuki w myśl starożytnej maksymy *vita brevis, ars longa*¹⁶. Podkreślane są ponadczasowość i uniwersalność opisanego w *Trenach* tematu śmierci, cierpienia i żałoby, niejako zgodnie z tezą Stanisława Grzeszczuka, który konstatował, że w utworach tych w osobistą, indywidualną sprawę poety wpisana została sprawa ogólna, ważna dla wszystkich, gdyż dotycząca spraw najistotniejszych: ludzkiej egzystencji na ziemi i sposobów reagowania przez człowieka na przeciwieństwa losu¹⁷. Utwory Kochanowskiego bywają wreszcie zestawiane z obrazami lub innymi utworami literackimi, pochodzącymi zarówno z epok dawniejszych, jak i powstałymi niedawno, poruszającymi temat śmierci. Wskazuje to niewątpliwie i na zbieżność problemową różnych tekstów kultury, i na współlistnienie tradycji, przeszłości ze współczesnością.

Poświęconych *Trenom* pomocy dydaktycznych, tj. gotowych analiz i interpretacji, różnego rodzaju streszczeń i opracowań, notatek, scenariuszy lekcji, nagrań, zadań powtórkowych przed kartkówką, sprawdzianem lub egzaminem matural-

¹⁶ W całości brzmi ona: *Vita brevis, ars longa, tempus praeceps, experimentum periculosum, iudicium difficile*, co można przetłumaczyć: „Życie krótkie, sztuka długa, czas niepowstrzymany, doświadczenie niebezpieczne, a sądzenie/wyrokowanie trudne”, i jest przypisywana Hipokratesowi z Kos. Zob. więcej na ten temat np. *Hipokrates – lekarz ciała i duszy*, <https://swiadomosc-ziemi.org/mistrzowie-duchowi/hipokrates-lekarz-ciala-i-duszy/> [27.12.2023].

¹⁷ Zob. S. Grzeszczuk, „*Treny*” – próba interpretacji dramatu filozoficznego [w:] *Kochanowski. Z dziejów badań i recepcji twórczości*, red. M. Korolko, Warszawa 1980, s. 495–496.

nym¹⁸, jest w sieci mnóstwo. Polonista może wręcz czuć się przytłoczony nadmiarem metodycznych podpowiedzi. Z jednej strony, ma z czego wybierać, z drugiej zaś, trudno mu w tej sytuacji zaproponować coś nowego, swojego. Niniejszy artykuł ma na celu zaprezentowanie jeszcze innej propozycji pracy z *Trenami*. Opiera się ona na naturalnych prawach rządzących uczeniem się opisanych przez Céline Alvarez, które akcentują integrujący model kształcenia. Wskazówki dydaktyczne francuskiej pedagog są możliwe do wykorzystania w edukacji uczniów w każdym wieku – choć Alvarez pisała o uczniach najmłodszych – i można je przenieść również na grunt edukacji literackiej. W dalszej części artykułu przedstawione zostaną sposoby zastosowania pięciu opisanych przez nią naturalnych praw w pracy nad lirykami Kochanowskiego. Należy zaznaczyć, że działania polonistyczne podporządkowane tym prawom nie są całkowicie nowe, przeciwnie – nauczyciele pewnie część z nich znają i intuicyjnie stosują. Warto jednak tę edukacyjną przestrzeń wokół trenów nieco uporządkować i uzupełnić, poszukując inspiracji w naturalnych mechanizmach uczenia się. Zanim to jednak nastąpi, krótko zostanie opisana publikacja Alvarez.

Dlaczego książka Alvarez?

Monografia *Prawa naturalne dziecka. Rewolucja w edukacji dla rodziców i pedagogów* ukazała się we Francji w 2016 roku. Już w dniu premiery stała się bestsellerem. Zwolennicy prezentowanego przez francuską pedagog spojrzenia na dziecko i jego edukację – uwzględniającego elementy pedagogiki Marii Montessori, spostrzeżenia neurodydaktyków oraz wyniki eksperymentów przeprowadzonych przez autorkę – uważają, że dzięki tezom zawartym w jej książce jest szansa wykorzystania w procesie kształcenia znacznego potencjału dzieci, ich zdolności, cech moralnych oraz umiejętności społecznych. Proponowane przez badaczkę rozwiązania metodyczne bronią uczniów przed szkodliwym wpływem systemu szkolnego, który – jej zdaniem – deprecjuje ich prawa, podcina im skrzydła, hamuje proces uczenia się oraz nie wspiera ich wrodzonych pozytywnych postaw wobec nauki. Autorka twierdzi, że tradycyjny system edukacji opiera się na intuicjach i wartościach, nie zaś na tym, jak przebiega mechanizm uczenia się u człowieka. Nie są w nim uwzględniane też najważniejsze zasady rozwoju istoty ludzkiej. Psychologia kognitywna i neuronauka, które wyjaśniają, jak człowiek się uczy, są naukami stosunkowo młodymi i nie dość poważanymi w środowisku pedagogicznym.

¹⁸ Zob. np. *Analiza i interpretacja wiersza na przykładzie Trenu VII Jana Kochanowskiego*, <https://www.youtube.com/watch?v=eDy8sUawZkw> [30.06.2023]; *Jan Kochanowski – Treny (streszczenie)*, https://www.youtube.com/watch?v=1_Yf_9x2JDQ [30.06.2023]; *Jan Kochanowski TRENY – opracowanie*, <https://www.youtube.com/watch?v=q08bYn13mkQ> [1.07.2023]; *Treny – wiadomości wstępne*, <https://klp.pl/kochanowski/a-6032.html> [30.06.2023]; *Język polski – klasa 1 LO (SP). Treny Jan Kochanowski: jako cykl*, <https://www.youtube.com/watch?v=4726a-4FNN4> [1.07.2023]; *Renesans – Powtórzenie, Matura, Egzamin, Kartkówka, Sprawdzian*, <https://www.youtube.com/watch?v=UrD8zf5o3D8> [30.06.2023].

Francuska nauczycielka wyraża również sprzeciw wobec narzucania dzieciom systemowych standardów, które mają zrealizować, sortowania ich według roku urodzenia, nieustannego porównywania z innymi, kreowania sytuacji wzmagających rywalizację, szukania pomocy u specjalistów, kiedy pojawiają się trudności w nauce. Jej zdaniem na te wszystkie bolączki jest skuteczne lekarstwo: to uprawianie pedagogiki opartej na znajomości prawideł rozwoju człowieka. Nie mając pojęcia o mechanizmach uczenia się, nauczyciele i pedagodzy nie przeczuwają nawet, „jak ogromna jest ludzka inteligencja” (s. 12)¹⁹. I często ją marnują. Szczegółowo opisany w publikacji eksperyment pozwolił podtrzymać Alvarez tezę, że odpowiednio prowadzona edukacja ma z jednej strony uwzględnić biologiczne zasady tkwiące u podstaw procesu uczenia się, z drugiej zaś włączać wzmacniające je inwarianty pedagogiczne. Wspólnym mianownikiem wszystkiego, co oferuje kształcenie, ma być „szacunek dla całego potencjału ludzkiego oraz jego pełen rozwój” (s. 30).

Według francuskiej badaczki nowoczesne podejście do kształcenia nakazuje odrzucenie takiego modelu, który podporządkowuje prawa naturalne ideom i przekonaniom, a – co za tym idzie – zrewidowanie przyzwyczajzeń i poszukiwanie nowych sposobów na zwiększenie skuteczności pracy dydaktycznej, opartych na stworzeniu urozmaiconego, dynamicznego i złożonego otoczenia pełnego różnorodnych interakcji społecznych, pozwalaniu uczniowi na rozwijanie inteligencji i bycie aktywnym, na podejmowanie działań, które są dla niego motywujące.

Prawo 1. Nauczyciel jest przewodnikiem uczniów po świecie literatury

Uczeń ma, jak pisze Alvarez, „wyjątkowo wydajne oprogramowanie do przyswajania wiedzy, ale potrzebuje innych osób, aby mogło ono zadziałać” (s. 73). Tymi osobami są nauczyciele. W przypadku *Trenów* polonista wskazuje wartości omówienia tematy, problemy, zagadnienia opisane w utworach. Do niego należy też zaproponowanie optyki spojrzenia na funeralne liryki Kochanowskiego: czy będą czytane i omawiane z perspektywy cierpiącego ojca, wrażliwego i elokwentnego poety, badacza tekstów staropolskich, a może nastoletniego czytelnika.

Jak pisała Anna Szulc, „rolą współczesnego nauczyciela nie jest nauczanie uczniów, ale stwarzanie warunków do uczenia się”²⁰. Istotne zatem jest, by polonista w interesujący sposób wprowadził w lekturę Kochanowskiego. Przydatne okaże się na pewno omówienie genezy trenu, jego cech, przeznaczenia, bohaterów, wskazanie kontekstów (biograficznego, literackiego, historycznego, filozoficznego), wyjaśnienie, dlaczego *Treny* są traktowane jako najdojrzalsze dzieło renesansowego poety i jak wiele emocji towarzyszyło Kochanowskiemu: ojcu mierzącemu się z osobistą tragedią, a jednocześnie genialnemu poecie, który pisząc, przeszedł niejako przez poszczególne stadia żałoby. Im bardziej postara

¹⁹ Wszystkie cytaty z książki pochodzą z wydania: C. Alvarez, *Prawa naturalne dziecka. Rewolucja w edukacji dla rodziców i pedagogów*, tłum. B. Łyszkowska, Warszawa 2017.

²⁰ A. Szulc, *Nowa szkoła. Zmianę edukacji warto zacząć przy tablicy*, Łódź 2019, s. 44.

się zainteresować uczniów, im bardziej będzie w swoich działaniach przekonujący, tym większa szansa na to, że młodych ta archaiczna lektura zacieka. Nauczyciel może wykorzystać wybrane recenzje, fragmenty opracowań krytycznoliterackich czy przygotowaną przez siebie opowieść o życiu czarnoleskiego poety, pełną ciekawostek. Jedną z nich może być informacja, która ukazała się pod koniec czerwca 2022 roku na stronie Instytutu Kultury Polskiej w Londynie. Napisano wówczas, że w Anglii odsłonięty został pomnik Jana Kochanowskiego. Rzeźba stanęła na terenie posiadłości rodzinnej żony Williama Szekspira, w ogrodach Anne Hathaway's Cottage w Stratford-upon-Avon. Nieduży posąg Kochanowskiego wykonał artysta Andrew Lilley. Rzeźbiarz podkreślił, że zawsze stara się opowiadać historie poprzez swoje prace. Kiedy dowiedział się o tym, że Kochanowski stracił córkę, postanowił za pomocą posągu wyrazić jego emocjonalny stan, jakby poeta stał nad grobem Urszulki, trzymając jej lalkę jak krucyfik²¹.

Oba zdjęcia pochodzą z Twittera Polskiego Instytutu Kulturalnego w Londynie, https://twitter.com/PLInst_London/status/1540719093833244672?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1540719093833244672%7Ctwgr%5E054c80e96a733a373471e5f09185b36be054eb3c%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fbooklips.pl%2Fnewsy%2Fw-wielkiej-brytanii-odslonieto-pomnik-jana-kochanowskiego-rzezba-stanela-na-terenie-posiadlosci-rodzinnej-zony-william-szekspira%2F [19.06.2023].

Rozmowa o pomniku renesansowego poety wydaje się ważna głównie ze względu na kontrowersje, jakie wzbudza to niewielkie dzieło sztuki. Zostało odsłonięte w czasie minifestiwalu „ShakesPEERS: Celebrating Jan Kochanowski and Poetry”. Dyrektor Instytutu Kultury Polskiej w Londynie, dr Marta de Zuniga, powiedziała wówczas:

Bardzo cieszymy się z odsłonięcia wykonanego z brązu posągu polskiego poety doby Renesansu Jana Kochanowskiego w Stratford-upon-Avon. Zarówno Warwickshire, jak i Stratford mają

²¹ Zob. *Pomnik Jana Kochanowskiego stanął w rodzinnej miejscowości Szekspira*, <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,pomnik-jana-kochanowskiego-stanal-w-rodzinnej-miejscowosci-szekspira,7791.html> [27.06.2023].

dużą polską społeczność, a zatem, przedstawiając rówieśnika Szekspira – Kochanowskiego podkreślił to kulturowe i historyczne więzi między Polską a Wielką Brytanią oraz przyjaźń i współpracę, jaka istnieje między społecznościami kulturowymi naszych krajów²².

Tymczasem żywo komentujący to wydarzenie internauci mieli mieszane odczucia. Część z nich widziała przed sobą postać, która ma zamiar kichnąć, inni śmiejącą się do rozpuku, jeszcze inni ziewającą (zdjęcie 1). Nie przekonywał ich ani wyraz twarzy Kochanowskiego, ani zaskakujący pomysł z lalką przyciśniętą do piersi. Dyskusyjna okazała się również wielkość posągu, co widać na zdjęciu 2.

Polonista powinien dać uczniom czas na oswojenie się ze staropolskimi tekstami, czemu sprzyja wspólne pochylanie się nad tym, co dla nich nowe, intrygujące, co ich zaciekawia, niepokoi, zastanawia, co jest trudne i niezrozumiałe. Pomocne okazuje się także zachęcanie do zadawania pytań, prowadzenia samodzielnych obserwacji, np. na bazie literatury pomocniczej, albo formułowania hipotez interpretacyjnych. Bez obecności nauczyciela i jego pomocy uczniowie, zwłaszcza mniej zmotywowani do nauki albo dysfunkcyjni, niewiele przyswoją i zapamiętają. Pozbawieni wsparcia, mają bowiem problemy z przetwarzaniem informacji, jakie do nich docierają. Badacze stawiają w związku z tym tezę, że „rozwój językowy, poznawczy i emocjonalny jest po prostu zapośredniczony społecznie” (s. 76).

Prawo 2. Naukę skutecznie wspomaga motywacja wewnętrzna uczniów

Naprawdę skuteczna motywacja powinna pochodzić z uczniowskiego wnętrza: napelniać go entuzjazmem i nieść w działaniu. Taka motywacja pozwala wielokrotnie powtarzać czynności bez odczuwania upływu czasu. Uczniowie są w stanie zainteresować się nawet wiedzą określaną jako akademicka, jeśli jest ona im przedstawiana w sposób żywy, konkretny i przystępny. Stworzenie możliwości „karmienia własnych pasji” rozwija indywidualność dzieci, ich osobowość, kompetencje. Przy pracy nad *Trenami* istotne jest zarówno poszukiwanie różnych dróg ich analizy, uwzględniających uczniowskie zainteresowania historią, psychologią, filozofią, kulturą śródziemnomorską, jak i nieustanne rozbudzanie potrzeby sięgania po literaturę jako dziedzinę sztuki pomagającą żyć, radzić sobie z życiowymi wyzwaniem i problemami (Dlaczego warto znać *Treny*? Po co je czytać? W czym mogą okazać się pomocne?).

Z motywacją wewnętrzną wiąże się stwarzanie uczniom możliwości popełniania błędów, traktowanych jako konstytutywne elementy uczenia się. Unikanie problemów znacząco hamuje nie tylko proces uczenia się, ale obniża motywację osoby, która boi się porażek, trudności, w związku z czym nie podejmuje ryzyka nauki. Ich podkreślanie, akcentowanie przez nauczyciela nadaje im status, któ-

²² *W Anglii odsłonięty zostanie pomnik Jana Kochanowskiego*, https://londynek.net/wiadomosci/article?jdnews_id=86654 [29.06.2023].

rego nie powinny mieć. Alvarez uważa, że błędy popełniane przez uczniów mają być traktowane w szkole jako coś neutralnego, informacja zwrotna pokazująca, że dana treść wymaga ponownego namysłu, autokorekty tyle razy, ile razy okaże się to potrzebne do poprawnego wykonania pracy, uzyskania biegłości w danym zadaniu. Tylko nie bojąc się popełniać błędów, uczeń rozwija osobowość „unikalną, silną, stabilną i kreatywną” (s. 98). Uczniowie nie powinni obawiać się pracy z *Trenami*, samodzielnego formułowania hipotez interpretacyjnych (samodzielnych, a nie schematycznych, wyczytanych w opracowaniach), wniosków analityczno-interpretacyjnych, nawet jeśli nie są w stu procentach trafne. Silna motywacja zwiększa prawdopodobieństwo pogłębionej analizy tekstu, podczas gdy niepokój powoduje przyjmowanie strategii czytania wybiórczego, nastawionego na zapamiętanie jak największej liczby faktów²³.

Wzmacnianie motywacji wewnętrznej nie jest łatwe. Trudno ją wywołać i utrzymać zwłaszcza w przypadku uczniów apatycznych i niezainteresowanych nauką, ale pewne zachowania nauczyciela literatury mogą okazać się w tym przypadku pomocne, zwłaszcza jeśli pomyśli o dostosowywaniu czynności lekcyjnych do umiejętności i potrzeb uczniów, zwłaszcza młodych humanistów, którzy powinni otrzymać możliwość nieskrępowanego wypowiedziania się, wchodzenia w dyskusję, ustosunkowywania się do tez badawczych czy referowania literatury pomocniczej. Szczególnie wart uwagi jest artykuł Joanny Partyki *Urszula Kochanowska*, którą Archiwum Kobiet uznało za jedną z czterdziestu czterech ważnych figur literackich²⁴. Oto wybrane tezy, pochodzące ze wspomnianego tekstu, o których warto podyskutować z uczniami:

1. Urszulka jest postrzegana jako „figura pogrzebanych kobiecych talentów”. Kochanowski przekonany był o tym, że była bardzo wyjątkowym dzieckiem, „niepospolitą dzieciną”, roztropną, pobożną, pracowitą, utalentowaną. Widział w niej swoją następczynię. Gdyby nie umarła, być może mielibyśmy w historii literatury polskiej pierwszą poetkę, Urszulę Kochanowską, której znany ojciec umożliwiłby realizację literackich ambicji i publikację rezultatów poetyckich zapędów.
2. Dla Urszulki lepiej było, że umarła. Zaoszczędziła sobie bowiem rozdarcia wynikającego z roli, jaką miała pełnić w społeczeństwie jako przykładowa żona i gospodyni, a realizacją literackich ambicji. Dziecię płci żeńskiej z góry skazane było przez wieki na swego rodzaju niepowodzenie. Partyka powołała się w tym miejscu na fragment szesnastowiecznego dramatu biblijnego: „O, jako nieszczęśliwie niewiasty się rodzą, które choć dobrze żyją, przedsię ludziom szkodzą!”²⁵. Urszulka, być może paradoksalnie, na swoje szczęście, nie zdążyła zostać poetką, została natomiast muzą dla swojego ojca: wyzwoliła jego niezwykłą moc twórczą. Jej martwe ciało „nosi zatem znamiona inspirującej siły”²⁶.

²³ B. Kubiczek, *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2007, s. 19.

²⁴ Zob. J. Partyka, *Urszula Kochanowska* [w:] ...czterdzieści i cztery. *Figury literackie. Nowy kanon*, red. M. Rudaś-Grodzka [i in.], Warszawa 2016, s. 619–627.

²⁵ J. Zawicki, *Jeftes* [w:] *Dramaty biblijne XVI wieku*, oprac. K. Wilczewska, Lublin 2000, s. 388.

²⁶ J. Partyka, art. cyt., s. 624.

3. Urszulka jest postacią z pogranicza: przestrzeni bogów oraz świata śmiertelników. W wielu tradycyjnych kulturach, jak zauważa Partyka, istniało i istnieje przekonanie, że małe dzieci są czyste, niewinne i balansują na granicy pomiędzy „tym” a „tamnym” światem. Łatwo mogą wrócić tam, skąd przyszły, i nie należy im w tym przeszkadzać, bo trafiają do krainy wiecznej szczęśliwości. Nadmierna rozpacz rodziców po ich śmierci jest zatem niewskazana²⁷.

Prawo 3. Nauczyciel powinien pamiętać o wspieraniu autonomii uczniów w procesie uczenia się

Alvarez twierdzi, że pozwalanie uczniom na wykonywanie codziennych, praktycznych czynności zwiększa ich szanse stania się samodzielnymi i spełnionymi dorosłymi. Odnosząc tę prawidłowość do praktyki szkolnej, należałoby stwierdzić, że podobny wpływ na rozwój młodych będzie miało pozwalanie im na wykonywanie takich czynności, które są potrzebne i ważne życiowo, np. dyskusowanie, publiczne przemawianie, samodzielna analiza tekstu kultury, indywidualny namysł nad omawianymi zagadnieniami.

Uczeń ma w sobie potrzebę bycia samodzielnym, dlatego też nauczyciel nie powinien go wyręczać w nauce. Pedagog musi raczej zastanowić się, jak sprawić, by ta uczniowska samodzielność jeszcze bardziej się rozwijała w procesie przyswajania wiedzy i doskonalenia umiejętności. W przypadku pracy z *Trenami* istotne może okazać się ułatwienie uczniom spontanicznej aktywności, np. poprzez zachęcanie do rozmów na temat liryków Kochanowskiego, improwizowanie scenek opartych na omawianych tekstach, dostarczanie wzorców (dojrzałych czytelników, np. historyków i krytyków literatury albo inspirujących spostrzeżeń rówieśniczych) i przykładów objaśnianych w sposób jasny, precyzyjny, logiczny, wreszcie organizowanie dyskusji na interesujące tematy. W *Trenach* może to być podjęcie rozważań nad blaskami i cieniami człowieczeństwa (człowiek wobec doświadczeń życiowych, filozofii, nauki i wiary; walka człowieka z cierpieniem; bezbronność człowieka wobec losu; rola ludzkiego rozumu w radzeniu sobie z przeciwnościami losu). Przydatna może okazać się analiza trenów, jakiej dokonał Stanisław Lempicki. Badacz ten konstatował, że człowiek, według Kochanowskiego – autora liryków funeralnych, jest celem wszelkich zdarzeń i dlatego ma prawo do wyrażania różnych emocji. Człowiek – jak pisał badacz – „jest człowiekiem, a nie kamieniem, ani aniołem, musi więc stosować się tylko do swojej ludzkiej przyrody”²⁸. Renesansowy poeta, polemizując z filozofią stoicką, bronił zatem ludzkiego prawa do płaczu w nieszczęściu, które jest silniejsze niż mądrość czy cnota.

²⁷ Tamże, s. 625.

²⁸ Tamże, s. 9.

Prawo 4. W edukacji istotną rolę odgrywa wspieranie pracy uczniowskich mózgów

W pracach neuronaukowców znajduje się wiele wskazówek na temat dobrych praktyk dla mózgu, czyli sposobów na jego lepsze funkcjonowanie²⁹. Prace uczniowskich mózgów wspiera uczenie się tego, co ma sens, dlatego nauczyciel zobowiązany jest dobrze przemyśleć, czego i jak chce uczyć, wykazując aktualność przekazywanej wiedzy oraz jej wpływ na codzienne funkcjonowanie. Jak stwierdziła Alvarez, szkoła powinna wreszcie pojąć, że ludzki mózg poszukuje sensu, mądrości i głębi. „Został zaprogramowany, by uczyć się tego, co piękne, wielkie, żywe, dynamiczne i inspirujące” (s. 114), nie zaś uwłaczające nastoletniej inteligencji. W przypadku pracy z *Trenami* polonista będzie musiał przemyśleć, czego o tych utworach chce nauczyć, co na uczniów oddziała, co wpłynie na ich postawy, może system wartości, wybory, co ich uwrażliwi albo skłoni do refleksji.

Na wzmacnianie połączeń synaptycznych w dużym stopniu wpływa pedagogiczna czułość i serdeczność nauczyciela, objawiająca się poprzez empatię oraz zachowania altruistyczne. Życzliwość ze strony kierującego procesem edukacyjno-wychowawczym wspiera dojrzewanie kory przedczołowej, odpowiedzialnej za zdolność analizy i rozumowania, samokontrolę, podejmowanie decyzji, a nawet zmysł moralny. Życzliwość jest uznawana za katalizator rozwoju młodego człowieka. Wpływa na rozwój jego zdolności moralnych i poznawczych, a ponadto wyzwala wydzielanie dobroczynnych substancji (oksytocyny, dopaminy, serotoniny czy endorfin), generujących zapał, motywację, entuzjazm, przyjemność, kreatywność, wpływających na tworzenie się więzi, zaufania i przywiązania³⁰. Warto zatem, planując proces dydaktyczny, zwrócić nie tylko uwagę na wiedzę, która zostanie uczniom przekazana, ale też atmosferę, w której odbywać się będzie nauka. Jej istotnym czynnikiem są sposoby komunikacji nauczyciela z uczniami, wzmacniane poprzez empatyczne słuchanie i reagowanie, uwzględniające powściągliwość w wyrażaniu przez pedagoga własnej opinii, adekwatną do sytuacji ekspresję, relacje partnerskie, szczerłość, umożliwienie przedstawienia swoich poglądów poszczególnym uczestnikom aktu komunikacyjnego³¹. Potrzebne jest traktowanie uczniów z szacunkiem oraz stawianie ich w różnych rolach, dzięki którym będą mieli szansę się sprawdzić. W przypadku *Trenów* mogą pełnić funk-

²⁹ Zob. np. D. Perlmuter, V. Alberto, *Aktywuj pełną moc mózgu. Cuda i neurobiologia*, tłum. I. Odorowicz-Śliwa, Białystok 2011; *Neuroedukacja. Jak wykorzystać potencjał mózgu w procesie uczenia się*, red. W. Sikorski, Słupsk 2015; P. Mechło, *SuperPamięć w 31 dni. Triki, ćwiczenia, neuro-rozrywki*, Gliwice 2015; K. Nordengen, *Mózg rządzi*, tłum. M. Skoczko, Warszawa 2018; P. Mechło, R. Kosmala, *Superpamięć dla dzieci*, Gliwice 2019; K. Nordengen, *Mózg ćwiczy, czyli jak utrzymać umysł w dobrej formie*, tłum. M. Skoczko, Warszawa 2019; K. Pingot, *Błękitny umysł. Myśl na odwrót, działaj na opak, poznaj nieznanne*, Gliwice 2019.

³⁰ Zob. więcej na ten temat: C. Gueguen, *Wychowanie szczęśliwego dziecka w świetle rewolucyjnych odkryć naukowych*, tłum. M. Trojankowska, Warszawa 2015.

³¹ Zob. J. Lewińska, *Komunikacja interpersonalna w praktyce pedagogicznej*, „Zeszyty Szkolne” 2006, nr 1, s. 14–17.

cje badaczy tekstów staropolskich, co związane jest z podejmowaniem różnych rodzajów aktywności intelektualnych, np. rozwiązywania testów z lektury, odpowiadania na pytania do utworów, porównywania tekstów kultury (treny Kochanowskiego np. z *Piętą* Michała Anioła albo obrazem Jana Matejki *Kochanowski nad zwłokami Urszulki*), zestawiania osoby mówiącej w wierszach z cierpiącą po stracie dzieci Niobe³², tworzenia schematów kompozycyjnych utworu, przypominania symboliki postaci mitologicznych i historycznych, omawiania relacji pomiędzy bohaterami utworów czarnoleskiego poety, dokonywania charakterystyki osoby mówiącej w *Trenach*, formułowania wniosków analitycznych, określania prawdziwości stwierdzeń dotyczących wybranych trenów.

Prawo 5. Bezpośrednie doświadczanie oraz przebywanie w środowisku stymulującym naukę pozwala uczniom skuteczniej przyswajać wiedzę i kształtować kompetencje

Alvarez konstatuje, że człowiek najefektywniej uczy się, doświadczając i przewidując, co się stanie. Do tego, by przyswoić wiedzę, niezbędne okazują się aktywność, zaangażowanie oraz dostrzeganie błędów, które można skorygować. Jedynie mówiąc, nauczyciel nie jest w stanie dotrzeć z wiedzą do mózgow uczniów. Muszą oni działać i przeżywać, co wspierają wszelkiego rodzaju aktywności: metody zabawy i gry, ćwiczenia, zagadki i łamigłówki. Dają one młodym ludziom szansę bezpośredniego doświadczenia nowej sytuacji, nietypowej, trudnej albo problemowej, z którą muszą się zmierzyć. Polonista może wykorzystywać gotowe propozycje zadań pochodzących ze stron internetowych wydawnictw pedagogicznych lub tworzyć własne.

Uczeń potrzebuje środowiska, które wpłynie na niego stymulująco. Powinno się ono zatem charakteryzować urozmaiceniem, bogactwem, dynamicznością i naturalnością, co zapewnia zarówno udział w codziennych czynnościach, wchodzenie w interakcje z różnymi osobami, obserwowanie i analizowanie wydarzeń, realizacja osobistych potrzeb i pasji, jak i odpowiednio zorganizowana przestrzeń dydaktyczna. Proces edukacji znacząco wspomagają środki audiowizualne. Polonista powinien jednak przemyśleć sposoby wykorzystania w swojej pracy dostępnych materiałów multimedialnych.

Ciekawe pomysły na pracę z *Trenami* przedstawiło wydawnictwo Stentor. Na płycie *Przeszłość to dziś. Średniowiecze i renesans* w dziale „Człowiek renesansu wobec śmierci i wieczności” opracowano zagadnienia związane z lirykami

³² Sytuacja Niobe, jak pisała Teresa Banaś-Korniak, staje się ponadjednostkowa, uniwersalna, jest wręcz znakiem umownym, sygnałem pewnej życiowej sytuacji. Niobe staje się alegoryczną formą bohatera tragicznego – człowieka bezradnego wobec absurdu nieszczęścia, który wraz z nadzieją utracił rozum. Poddaje się rozpacz, bo nie rozumie absurdu i nonsensu śmierci dziecka. Śmierć odwróciła porządek świata, zmuszając rodziców do opłakiwania swojego dziecka. Zob. więcej na ten temat: T. Banaś-Korniak, *Wokół „Trenów” Jana Kochanowskiego*, Katowice 2016.

Kochanowskiego oraz szerzej: postrzeganiem śmierci w odrodzeniu. Pojawiła się propozycja wykorzystania na lekcji obrazu Hansa Baldunga Griena *Dziewczyzna i śmierć* (1515) oraz analizy porównawczej wybranych utworów czarnoleskiego poety i wiersza Pierre’a Ronsarda *Na śmierć Marii*. Pomysły te mają na celu podkreślenie, że treny były pomnikami wystawionymi osobie zmarłej, unieśmiertelniającymi ją. Chodziło nie tylko o to, by rozpamiętywać postać i jej minione życie. Poetyckie przywołanie kogoś już nieodwracalnie utraconego było próbą zatrzymania go na tym świecie – przynajmniej w pamięci żyjących. W ofercie Stentora pojawiła się też gra dydaktyczna „Pomniki nieśmiertelnej sławy”, pokazująca różnice w postrzeganiu śmierci i ukazywaniu zmarłych na nagrobkach przez twórców średniowiecznych i renesansowych. Dla tych drugich śmierć była jak spokojny sen. Zmarły spoczywał w swobodnej pozycji na boku, po sytej uczcie życia, co stanowiło oczywiste nawiązanie do starożytnych uctw, podczas których antyczni biesiadnicy leżeli wokół stołu na specjalnych łożach³³.

Interesującą pomocą multimedialną okazuje się również film Damiana Bieńka, którego będzie dotyczyć kolejna część artykułu.

Nowość – Treny na ekranie

Film *Jan Kochanowski. Treny* to najnowsza i jednocześnie jedyna adaptacja utworów czarnoleskiego poety. Jego reżyserem jest tworzący od kilkunastu lat kino autorskie Bieniek³⁴. Młody lubelski filmowiec jako pierwszy przeniósł na ekran najbardziej znane w polskiej literaturze liryki funeralne, na co nie zdecydował się do tej pory żaden inny twórca. W trwającej nieco ponad 30 minut serii filmów krótkometrażowych ukazanych zostało osiem trenów: I, III, V, VI, VIII, X, XII i XVI. W 2018 roku adaptacja *Lamentu VIII* otrzymała trzy nagrody na festiwalu w Cannes, w tym Złotego Delfina w kategorii Corporate Media & TV: Lifestyle, Art, Music & Culture. W tym momencie na kanale YouTube dostępne są tylko fragmenty filmu. Niebawem powinien pojawić się w całości.

Film Bieńka nie jest produkcją łatwą w odbiorze. Stanowi wytwór artystycznej impresji o, jak to określił aktor grający w filmie główną rolę, szkatułkowej budowie³⁵.

³³ Zob. K. Mrowcewicz, *Przeszłość to dziś. Średniowiecze i renesans. Materiały multimedialne. CD-rom*, Warszawa 2006.

³⁴ Damian Bieniek – wykładowca akademicki, reżyser, operator obrazu z 15-letnim doświadczeniem w branży filmowej i marketingu, specjalista do spraw produkcji medialnej w Akademii Nowoczesnych Mediów i Komunikacji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Współpracuje z artystami i firmami m.in. Wielkiej Brytanii, Włoch, Niemiec, Francji. Był wielokrotnie nagradzany na prestiżowych festiwalach filmowych. Na swoim koncie posiada ponad 100 wyprodukowanych spotów filmowych oraz ponad 200 klipów muzycznych.

³⁵ S. Hejno, *Artur Kocięcki: Tak jak w „Trenach” Kochanowskiego, tęsknoty są wieczne*, <https://kurierlubelski.pl/artur-kociecki-tak-jak-w-trenach-kochanowskiego-tesknoty-sa-wieczne/ar/13639124> [3.02.2023].

Czerń i biel obrazu, tak modne we współczesnym kinie³⁶, podkreślają jego artystyczny charakter, zabierają w sentymentalną podróż, wydobywają na pierwszy plan bohatera z jego dylematami oraz wewnętrznym rozdarciem. Monochromatyzm obrazu skupia uwagę na przeżyciach cierpiącego ojca, będącego niejako cieniem samego siebie, wycofanego, przewidującego fatum ciążyące nad rodziną, wspominającego chwile przed śmiercią córki. Kanwą dla obrazów i emocji jest poezja, która „stanowi pewne niedomówienie, sygnał w wyobraźni dla tego, co mogłoby być”³⁷.

Produkcja *Bieńka* na pewno okaże się przydatna zarówno w szkole podstawowej, jak i ponadpodstawowej, bo – co warto podkreślić – *Treny* są omawiane na obu tych poziomach edukacyjnych. W zależności od potrzeb wskazany film może zaistnieć nie tylko na zajęciach literackich, ale też wychowawczych jako:

1. Samodzielny tekst kultury – film współczesny, omawiany z użyciem odpowiednich narzędzi służących analizie i interpretacji tego tekstu kultury.
2. Środek dydaktyczny ułatwiający zrozumienie renesansowych liryków i wykorzystywany na lekcjach we fragmentach.
3. Narzędzie doskonalenia umiejętności polonistycznych, np. temat pisanej samodzielnie rozprawki.
4. Inspiracja polonisty podczas pracy różnymi metodami, które Wantuch uznała za wspierające integrację, jak np.
 - A. Dyskusja – istotne jest przygotowanie uczniów do odbioru filmu przed jego projekcją. Przydadzą się dostępne w sieci materiały na temat filmu: artykuły, wywiady, zdjęcia, recenzje, rozmowa o trenach omawianych w szkole podstawowej, przypomnienie sposobów przedstawiania śmierci w poznanych utworach literackich, np. *Iliadzie* Homera, *Rozmowie Mistrza Polikarpa ze Śmiercią*, *Boskiej Komедii* Dantego, wreszcie ukierunkowanie oglądania filmu poprzez podanie kryteriów jego analizy formalnej (gra aktorska, scenografia, wybór miejsc akcji, oprawa muzyczna, atmosfera, klimat, nastrój filmu, sytuacje, przedmioty i wydarzenia o charakterze symbolicznym). Po tym następuje wspólne oglądanie filmu, a dyskusja jest jego zwieńczeniem.
 - B. Praca w grupach – uczniowie otrzymują pytania i polecenia, nad którymi pracują, np. Gdzie toczy się akcja, w jakim środowisku? Jakie jest tło filmu, jaki obraz tego środowiska został przedstawiony w produkcji? Jaki rodzaj sytuacji przeważa w tym filmie: czy zostało w nim przedstawione przede wszystkim życie rodzinne, zawodowe, problemy społeczne, miłość? Jaki jest główny temat filmu? Jakie problemy zostały w nim przedstawione? Jak rozwija się akcja filmu? Jak jest budowany obraz psychologiczny głównych bohaterów filmu? Jaką rolę odgrywa wygląd fizyczny bohaterów? W jakiej mierze wiek bohaterów i ich doświadczenia wpływają na ich

³⁶ Zob. B. Staszczyszyn, *Wielobarwni – czerń i biel w nowym polskim kinie*, <https://culture.pl/pl/artykul/wielobarwni-czern-i-biel-w-nowym-polskim-kinie> [3.02.2023].

³⁷ S. Hejno, art. cyt.

- zachowania? Czy rysunek psychologiczny postaci wydaje się autentyczny? Czy łatwo jest zrozumieć odbiorcy wymowę filmu? Jakie jest jego przesłanie? Jakie idee społeczne, moralne i kulturowe wyraża film? Jakie elementy filmu zwracają szczególną uwagę odbiorcy?³⁸
- C. Metoda typolektoralna: w tym przypadku film zastępuje pierwsze, wzorcowe czytanie utworów literackich Kochanowskiego przez nauczyciela, co ułatwia uczniom zrozumienie tych tekstów napisanym językiem staropolskim. Warto zaznaczyć, że połączenie czynności słuchania z oglądaniem dodatkowo wzmocni przekaz, wpłynie na przeżycie tekstów i przygotuje do refleksji nad nimi.
 - D. Metoda impresyjna: uczniowie opowiadają o pierwszych wrażeniach bezpośrednio po seansie, który może mieć miejsce w klasie, stanowiąc dużą część lekcji, albo w domu. Spostrzeżenia będą zapewne nieuporządkowane, ogólnikowe, powierzchowne, ale szczerze i prawdziwe.
 - E. Metoda praktyczna: opracowanie przez uczniów innego, wybranego utworu literackiego w formie krótkiego filmu, np. na klasowy lub szkolny konkurs.
 - F. Forum krytyków / metoda różnych punktów widzenia: dyskusja wybranych uczniów (wchodzących w określone role, np. badaczy literatury, psychologów, filozofów, muzykologów, filmowców) na temat filmu.
5. Obraz skłaniający do myślenia i dyskusji o cierpieniu, śmierci, samotności, żałobie, porzuceniu oraz sposobach ich ukazywania we współczesnym kinie. Istotne jest zwłaszcza nazywanie emocji, które pojawiły się u oglądających (Jak się czujecie? Jakie emocje pojawiły się w trakcie oglądania? Jakie emocje są w was teraz?), rozwijanie empatii oraz odniesienie do własnych doświadczeń uczniów (Jak czuje się bohater? Co myśli? Czego by potrzebował? Czy można mu jakoś pomóc?), a także przeniesienie do ich rzeczywistości tego, o czym była mowa na lekcji (np. rozmowa z osobą, która doznała straty kogoś bliskiego, albo obejrzenie filmu podejmującego podobny lub równie ważny temat)³⁹.

Podsumowanie

Najsłynniejsze liryki funeralne Kochanowskiego można dziś omawiać, integrując treści wielu nauk: literaturoznawstwa (treny w historii i teorii literatury, cechy trenu jako gatunku literackiego), językoznawstwa (cechy języka utworów), historii sztuki (obraz śmierci na wybranych obrazach i w rzeźbie), filozofii (odniesienie do myśli starożytnej i renesansowej, założeń filozofii stoickiej), dydaktyki (liryki funeralne jako inspiracja metodyczna), filmoznawstwa (utwory czarnole-

³⁸ Zob. A. Walczak, *Wykorzystanie filmu fabularnego na lekcjach historii*, Łódź 2002.

³⁹ Zob. więcej na ten temat: D. Bałutowski, *Film jako sprzymierzeniec w wychowaniu dzieci i młodzieży* [w:] *Edukacja filmowa na zajęciach szkolnych i pozaszkolnych. Poradnik dla dyrektorów placówek oświatowych, nauczycieli, wychowawców, edukatorów filmowych*, red. D. Górecka, D. Gołębiowska, Warszawa 2014, s. 5–6.

skiego poety na ekranie), pedagogiki (*Treny* w odniesieniu do naturalnych praw uczenia się), a nawet psychoedukacji (poszerzenie wiedzy uczniów na temat sensu cierpienia, śmierci, żałoby w postaci kilkuminutowej pogadanki na podstawie opracowań naukowych bądź rozmowy z zaproszonym na lekcję np. biologiem, etykiem, filozofem albo katechetą). Warto pamiętać przy tym o możliwości współpracy polonisty z nauczycielami innych przedmiotów szkolnych.

Omówiona w artykule propozycja Alvarez, oparta na naturalnych prawa uczenia się, niewątpliwie wspiera szkolną integrację, i to zarówno w jej ujęciu monodyscyplinarnym, obejmującym treści związane z działami języka polskiego jako przedmiotu, o czym pisali Kurczab i Wantuch, jak i multidyscyplinarnym, realizowanym za pomocą treści pochodzących z różnych przedmiotów i/albo dyscyplin humanistycznych, a nawet ścisłych, odpowiednio skorelowanych – jakby to określiła Nagajowa. Alvarez uświadamia jednocześnie, z czym trudno się nie zgodzić, że właściwie organizowana edukacja współczesna powinna być sumą umiejętności uczniów, biologicznych zasad tkwiących u podstaw uczenia się, wiedzy o ludzkim mózgu, inwariantów pedagogicznych oraz własnych pomysłów każdego polonisty.

Nauczanie integrujące, co warto podkreślić, jest zgodne z naturalnym postrzeganiem świata jako całości. Kurczab już dwie dekady temu zauważył, że „ze względu na ogromny postęp cywilizacyjny, gwałtowny rozwój nauki, procesy globalizacji, rozszerzający się zasięg Internetu, współczesna szkoła może efektywnie opisywać świat jedynie w sposób całościowy, zintegrowany”⁴⁰. I nic się w tym zakresie nie zmieniło. Uświadamianie uczniom holistycznego charakteru świata kultury i literatury ma wiele zalet. Dzięki takiemu działaniu polonista zyskuje szansę zainteresowania podopiecznych różnymi dziedzinami nauki i sztuki, rozwija ich samodzielność podczas pracy z różnymi tekstami kultury, pomaga im w lepszym zapamiętywaniu i rozumieniu treści, które po prostu wydają się przystępniejsze jako odpowiednio skomponowana całość.

Bibliografia

- Alvarez C., *Prawa naturalne dziecka. Rewolucja w edukacji dla rodziców i pedagogów*, tłum. B. Łyszkowska, Warszawa 2017.
- Analiza i interpretacja wiersza na przykładzie *Trenu VII Jana Kochanowskiego*, <https://www.youtube.com/watch?v=eDy8sUawZkw> [30.06.2023].
- Bałutowski D., *Film jako sprzymierzeniec w wychowaniu dzieci i młodzieży* [w:] *Edukacja filmowa na zajęciach szkolnych i pozaszkolnych. Poradnik dla dyrektorów placówek oświatowych, nauczycieli, wychowawców, edukatorów filmowych*, red. D. Górecka, D. Gołębiowska, Warszawa 2014, s. 5–6.
- Banaś-Korniak T., *Wokół „Trenów” Jana Kochanowskiego*, Katowice 2016.
- Bernstein B., *Odtwarzanie kultury*, oprac. A. Piotrowski, Warszawa 1990.
- Bortnowski S., *Konteksty dzieła literackiego*, Warszawa 1991.

⁴⁰ *Integracja w świetle reformy edukacji. Rozmowa Jolanty Pasterskiej z Henrykiem Kurczabem*, „Zeszyty Szkolne” 2001, z. 2, s. 8.

- Dramaty biblijne XVI wieku*, oprac. K. Wilczewska, Lublin 2000.
- Grzeszczuk S., „Treny” – próba interpretacji dramatu filozoficznego [w:] *Kochanowski. Z dziejów badań i recepcji twórczości*, red. M. Korolko, Warszawa 1980, s. 495–496.
- Gueguen C., *Wychowanie szczęśliwego dziecka w świetle rewolucyjnych odkryć naukowych*, tłum. M. Trojankowska, Warszawa 2015.
- Hejno S., *Artur Kocięcki: Tak jak w „Trenach” Kochanowskiego, tęsknoty są wieczne*, <https://kurier-lubelski.pl/artur-kocięcki-tak-jak-w-trenach-kochanowskiego-tesknoty-sa-wieczne/ar/13639124> [3.02.2023].
- Hipokrates – lekarz ciała i duszy*, <https://swiadomosc-ziemi.org/mistrzowie-duchowi/hipokrates-lekarz-ciala-i-duszy/> [27.12.2023].
- Integracja w świetle reformy edukacji. Rozmowa Jolanty Pasternskiej z Henrykiem Kurczabem*, „Zeszyty Szkolne” 2001, z. 2, s. 8–12.
- Jan Kochanowski *TRENY – opracowanie*, <https://www.youtube.com/watch?v=q08bYn13mkQ> [1.07.2023].
- Jan Kochanowski – *Treny (streszczenie)*, https://www.youtube.com/watch?v=l_Yf_9x2JDQ [30.06.2023].
- Język polski – klasa I LO (SP). Treny Jan Kochanowski: jako cykl*, <https://www.youtube.com/watch?v=4726a-4FNN4> [1.07.2023].
- Kłakówna Z.A., *Kształcenie językowe jako rozwijanie kulturowej kompetencji [w:] Wiązanie kształcenia językowego z literacko-kulturowym w gimnazjach i liceach*, red. Z. Uryga, R. Jedliński, M. Sienko, Kraków 2007, s. 37–50.
- Kowalikowa J., Synowiec H., *Wiązanie treści językowych z literacko-kulturowymi. Przesłanki i dylematy [w:] Wiązanie kształcenia językowego z literacko-kulturowym w gimnazjach i liceach*, red. Z. Uryga, R. Jedliński, M. Sienko, Kraków 2007, s. 10–19.
- Książek-Szczepanikowa A., *Od obrazka do wideoklipu. Integracja tekstowa w kształceniu literackim na poziomie podstawowym*, Kielce 1999.
- Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?*, Opole 2007.
- Kucharska-Babuła A., „Clair de Lune” w muzycznej impresji Claude’a Debussy’ego i wierszu „Melodia mgieł nocnych (Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym)” Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Szkic o zespalaniu słowa z dźwiękiem na lekcjach języka polskiego, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego” 2018, t. 27, s. 37–54.
- Kurczab H., *Integracja kształcenia polonistycznego w praktyce dydaktycznej szkoły wyższej [w:] Dydaktyka literatury i języka polskiego w kształceniu nauczycieli. Studia*, red. Z. Uryga, Kraków 1991, s. 165–215.
- Kurczab H., *Nauczanie integrujące języka polskiego w szkole ogólnokształcącej*, Rzeszów 1979.
- Kurczab H., *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej*, Rzeszów 2001.
- Kurczab H., *Problemy integracji w kształceniu i doskonaleniu nauczycieli języka polskiego [w:] Nauczanie języka polskiego w szkole średniej*, red. S. Frycie, Warszawa 1990, t. 2., s. 47–540.
- Kurczab H., *Zależności między materiałem literackim a nauką. O języku w szkole średniej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Rzeszowie” 1972, z. 7, s. 35–56.
- Kurczab H., *Z badań nad nauczaniem integrującym języka polskiego (Problemy teorii i praktyki)*, „Polonistyka” 1982, nr 1, s. 169–198.
- Lewińska J., *Komunikacja interpersonalna w praktyce pedagogicznej*, „Zeszyty Szkolne” 2006, nr 1, s. 14–17.
- Mechło P., *SuperPamięć w 31 dni. Triki, ćwiczenia, neurorozrywki*, Gliwice 2015.
- Mechło P., Kosmala R., *Superpamięć dla dzieci*, Gliwice 2019.
- Mrowcewicz K., *Przeszłość to dziś. Średniowiecze i renesans. Materiały multimedialne. CD-rom*, Warszawa 2006.
- Nagajowa M., *ABC metodyki języka polskiego dla początkujących nauczycieli*, Warszawa 1991.
- Neuroedukacja. Jak wykorzystać potencjał mózgu w procesie uczenia się*, red. W. Sikorski, Słupsk 2015.

- Nordengen K., *Mózg ćwiczy, czyli jak utrzymać umysł w dobrej formie*, tłum. M. Skoczko, Warszawa 2019.
- Nordengen K., *Mózg rządzi*, tłum. M. Skoczko, Warszawa 2018.
- Partyka J., *Urszula [w:] ...czterdzieści i cztery. Figury literackie. Nowy kanon*, red. M. Rudaś-Grodzka [i in.], Warszawa 2016, s. 619–627.
- Perlmutter D., Alberto V., *Aktywuj pełną moc mózgu. Cuda i neurobiologia*, tłum. I. Odorowicz-Słiwa, Białystok 2011.
- Pingot K., *Błękitny umysł. Myśl na odwrót, działaj na opak, poznaj nieznanne*, Gliwice 2019.
- Pomnik Jana Kochanowskiego stanął w rodzinnej miejscowości Szekspira*, <https://instytutksiazki.pl/aktualnosci,2,pomnik-jana-kochanowskiego-stanal-w-rodzinnej-miejscowosci-szekspira,7791.html> [27.06.2023].
- Reenans – Powtórzenie, Matura, Egzamin, Kartkówka, Sprawdzian*, <https://www.youtube.com/watch?v=UrD8zf5o3D8> [30.06.2023].
- Staszczyszyn B., *Wielobarwni – czern i biel w nowym polskim kinie*, <https://culture.pl/pl/artykul/wielobarwni-czern-i-biel-w-nowym-polskim-kinie> [3.02.2023].
- Szulc A., *Nowa szkoła. Zmianę edukacji warto zacząć przy tablicy*, Łódź 2019.
- Treny – wiadomości wstępne*, <https://klp.pl/kochanowski/a-6032.html> [30.06.2023].
- Udzik B., *Integracja wewnątrzprzedmiotowa w podstawie programowej oraz podręcznikach do szkoły ponadpodstawowej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticum Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia” 2021, nr 12, s. 60–73.
- W Anglii odsłonięty zostanie pomnik Jana Kochanowskiego*, https://londynek.net/wiadomosci/artic-le?jdnews_id=86654 [29.06.2023].
- Walczak A., *Wykorzystanie filmu fabularnego na lekcjach historii*, Łódź 2002.
- Wantuch W., *Aspekty integracji w nauczaniu języka polskiego*, Kraków 2005.
- Wiśniewska H., *Integracja w kształceniu polonistycznym. Humanistyczne ścieżki edukacyjne. Scenariusze, plany, konspekty, ćwiczenia, propozycje*, Lublin 2000.
- Żyto M., *Integracja treści kształcenia*, http://edukacjaialog.pl/archiwum/1998,96/luty,136/integracja_tresci_ksztalcenia,685.html [27.06.2023].

Integration of sciences in work on *Treny* by Jan Kochanowski. A methodological proposal inspired by the natural laws of learning

Abstract

The article shows a way of discussing *Treny* by Jan Kochanowski, which is based on the natural laws of learning, described by Céline Alvarez. It creates opportunities for modern Polish education, on the one hand, relating to the knowledge of the biological basis of learning, theses of neurodidactics or the practices of Maria Montessori, and on the other hand, supporting the integration of content belonging to various fields of science. The descriptions of possible actions and author's arrangements are primarily patronized by Henryk Kurczab, a researcher from Rzeszów, who for years has always paid attention to the need to create a comprehensive, integrated picture of the world in the minds of students.

Keywords: integration, *Treny* by Jan Kochanowski, natural laws of learning, literary education, integration of sciences

Magdalena Marzec-Józwicka, dr hab. literaturoznawstwa, specjalność: dydaktyka literatury, kierownik Katedry Edukacji Polonistycznej i Medialnej w Kolegium Filologii Polskiej, Edytorstwa i Humanistyki Cyfrowej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, polonistka, autorka czterech książek oraz kilkudziesięciu artykułów naukowych z zakresu teorii i praktyki kształcenia polonistycznego; zainteresowania: wszystko, co związane z zawodem nauczyciela polonisty oraz edukacją literacką, zwłaszcza w jej aspekcie integracyjnym.